

OCHRANA PŘÍRODY JAKO ŘEMESLO I ŽIVOTNÍ STYL

VILÉM JUREK

V BRNĚ PŮSOBÍ MALÝ, ALE PŘESTO DUCHEM A ČINY VELKÝ SPOLEK JMÉNEM REZEKVITEK. DLOUHODOBĚ SE VĚNUJE PÉČI O PŘÍRODU A EKOLOGICKÉ VÝCHOVĚ. STĚŽEJNÍ JE PRO NĚJ PŘEDEVŠÍM PRAKTICKÁ OCHRANA PROVÁDĚNÁ PŘÍMO V TERÉNU. PŘEDNOSTÍ SPOLKU JE, ŽE DO MANAGEMENTU CHRÁNĚNÝCH LOKALIT A ZAPOJUJE ŠKOLY, MÍSTNÍ OBČANY A ŠIROKOU VEŘEJNOST.

Ing. VILÉM JUREK

V organizaci Rezekvítek působí od roku 2009 jako vedoucí úseku i terénní pracovník, který seče, kácí, sází, seje, pálí a navrtává neposlušné dřeviny. Propaguje, konzultuje a lektoruje témata ochrany přírody, např. mozaikové kosení, paradoxy ochrany přírody, agrolesnictví nebo invazní druhy rostlin. Současně pracuje pro ČSOP ONYX na dvou LIFE projektech, je členem redakční rady časopisu Veronica a radním Nadace Veronica. Jeho životní motto zní: *Je-li práce potěšením, je i život štěstím.*

Rezekvítek patří mezi nejstarší ochrannářské spolky v Brně. Jeho založení se datuje do roku 1991, ale již před rokem 1989 byli naši zakladatelé (zde je potřeba zmínit Hanu Korvasovou a Aleše Máchala) aktivní v rámci dobrovolnických akcí pionýra, Vysoké školy zemědělské a jiných organizací. Spolek má dvě linie působnosti, které se vzájemně protínají. První je ochrana přírody koncentrovaná v úseku Péče o přírodu. Druhá linie je vzdělávací a věnuje se environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě. Tyto aktivity zajišťuje úsek Pro školy a Tvůrčí centrum. Ochrannářské aktivity byly původně soustředěny kolem akcí na brněnských chráněných územích, zejména kolem Kamen-

ného vrchu. Postupem času se portfolium lokalit a činností rozšířilo a úsek se profesionalizoval. Dnes má ochrannářská část na rozdíl od mnoha neziskových organizací pracovníky na plný pracovní úvazek. Jádro tvoří vedoucí (koordinátor, metodik) a dva terénní pracovníci (zahradník a zoolog). Úsek Péče o přírodu má tři základní programy: péči o chráněná území, přírodě blízké rekultivace po těžbě nerostných surovin a tvorbu a ochranu krajiny. V minulosti jsme se ale věnovali třeba realizaci přírodních zahrad, arboristice či dřevovýrobě. Aktivity se snažíme čím dál více zužovat, abychom měli dostatek času, sil a prostoru na ochrannářské záměry, ve kterých vidíme největší potenciál.

Stavba žabích zábran v okolí PP Žebětínský rybník s legendárním Pepou Ferencem. Foto Vilém Jurek

Lom Želešice, kde se za patnáct let povedla unikátní přírodě blízká rekultivace. Foto Vilém Jurek

OCHRANÁŘSKÉ AKTIVITY

Patrně největší část zabírají terénní práce. V současnosti působíme na více jak třiceti lokalitách v Brně, v Moravském krasu a na Vyškovsku (z toho sečeme přes 36 hektarů). Mezi naše klíčová území patří Kamenný vrch v Brně, Hádecká planinka a Stepní stráně u Komořan. Od roku 2023 máme status pozemkového spolku.

Primárně se věnujeme stepním biotopům, kde provádíme širokou škálu tradičních zásahů (kosení, pastva, výřezy křovin) i nekonvenčních opatření (vypalování, narušování drnu, oplocování ohrožených rostlin). Věnujeme se i lesním a mokřadním stanovištím. Od roku 2019 v lokalitě Žebětínského rybníka stavíme podél migračních koridorů obojživelníků zábrany. Za sebou máme i první výlov invazních ryb.

Kolegové napříč republikou i obory se často přou, jestli je víc důležitá ochrana biotopů nebo jednotlivých druhů. V tomto směru jsme pragmatičtí. Většinou vycházíme z dané situace a snažíme se chránit druhy i stanoviště. V případě druhů provádíme vlastní záchranné programy.

Na Kamenném vrchu před pár lety dohasínala populace koniklece lučního českého s posledním trsem. Díky velmi detailnímu managementu se nám podařilo rozšířit populaci čítající třicet kvetoucích trsů. O Stepní stráně u Komořan jsme začali pečovat s cílem posílit škardu panonskou, která zde má poslední přirozený výskyt v ČR. Stačilo málo – kosení, pletí, narušování půdy a oplocení jednotlivých rostlin. Z jedinců

jsou dnes už desítky. Velkou výzvou je pro nás mnoho let hadinec nachový na Hádecké planice. Už jsme v jeho prospěch vypalovali, orali, strhávali drn, kopali, vytrhávali mech. Nemůžeme říct, že se početnost zvyšuje, každopádně se populace drží. Radost nám dělá třeba jasoň dymníkový, který je čím dál hojnější nejen na světlinách v Údolí Říčky, ale také na Velkém Horneku, dokonce i na Hádecké planince.

Velký důraz klademe na invazní rostliny. Máme za sebou likvidaci všemožných druhů, což jsou nesmírně cenné zkušenosti. Třeba už v roce 2012 jsme začínali s injektážemi. Aktuálně se „bavíme“ pajasany, klejichou hedvábnou a mahonií cesmínolistou. Evergreenem jsou křídlatky, zlatobýly i akáty. Snad díky zkušenostem, snad i úspěšnosti, se nás obrací státní správa, samospráva a odborné instituce. Dokonce jsme se podíleli na posledním vydání standardů AOPK ČR k likvidaci invazních druhů rostlin. Jedním z našich cílů je likvidace s co nejmenším použitím herbicidů. Bohužel u mnoha druhů není jiná racionální možnost než za použití chemie.

ZAPOJOVÁNÍ DO PŘÍMÉ OCHRANY PŘÍRODY

Co dělá náš úsek odlišný od jiných organizací, je propojování EVVO a dobrovolnictví s ochranou přírody. Není to nic nového, co by spadlo jen tak z nebe. Naše know-how budujeme po léta a rok co rok vylepšujeme, jak zkvalitnit koordinaci a větší zapojování všech možných skupin.

Především je to náš vlajkový výukový program Děti pečují. Žáci a studenti chodí na území, kde mají program skládající se z teorie a didaktických aktivit. Navíc se děti zapojují do pomoci s péčí o chráněná území, kdy hrabou seno, vyřezávají křoviny nebo sbírají odpadky.

Umožňujeme absolvovat odbornou praxi studentům středních a vysokých škol. Tady bych rád vyzdvihl dlouholetou spolupráci se Střední zahradnickou školou Rajhrad. Každoročně k nám chodí i studenti Masarykovy i Mendelovy univerzity, aby trochu načichli skutečné ochranařině – řemeslu, kterému se musí vyučit praxí.

Dalším typem zapojování veřejnosti je pořádání dobrovolnických dnů. V současnosti nejvíce akcí tvoří firemní dobrovolníci. Ročně přivítáme přes 200 dobrovolníků na přibližně 20 akcích. Dobrovolníci si odnáší nejen balík informací o ochraně přírody a území, kde pracovali, ale i dobrý pocit z dobře odvedené práce.

Zapojení studentů při obnově stepních lokalit v NPR Pouzdřanská step – Kolby. Foto Vilém Jurek

Hromadná akce při trhání invazních zlatobýlů v PR Mušenice. Foto Vilém Jurek

O konkrétních chráněných územích se snažíme informovat formou exkurzí pro veřejnost. Na územích, kde dlouhodobě působíme, navazujeme spolupráci s místními občany i samosprávami. Širší působnost na územích a osobní přístup jsou pro nás důležité. Díky spolupráci o nás okolí ví. A naopak jsme informovaní, co se na územích děje. Dokonce u místních udáváme seno či dříví, které bychom jinak nechali zkompostovat nebo bychom ho spálili.

Spolupracujeme i se spřátelenými organizacemi. V minulosti to byl například Pozemkový spolek Hády. Aktuálně máme kooperaci s ČSOP ONYX, který na jižní Moravě řeší dva LIFE projekty. Pomáháme s managementy na Pouzdřanské stepi, Špičlácích nebo na Kamenném vrchu u Kurdějova (což je náš druhý Kamenný vrch, kde působíme).

JINÝ POHLED NA REKULTIVOVÁNÍ KRAJINY

Mnoholetou doménou Rezekvítku jsou přírodě blízké rekultivace, jejichž duchovním otcem je kolega Lubomír Tichý působící v Pozemkovém spolku Hády. Ekvivalentem rekultivací přírodě blízkých je ekologická obnova, ale z nostalgie se držíme původního popisu. Má to totiž svá specifika.

Rekultivace je potřeba provádět tam, kde je dobré pomoci přírodě. Tyto specifické zásahy jsou založeny na řízení sukcese, kterou můžeme blokovat, posilovat nebo

nechat vývoj bez zásahů. Díky této kombinaci jsme zvládli provést nejednu zdařilou rekultivaci. Dokonce tento přístup je možný aplikovat i mimo lomy, ve volné krajině i městě.

V současnosti působíme v lomech Mokré a v Želešicích, nově pak ve šterkopískovně v Mohelnici. V minulosti jsme měli pod sebou hádecké lomy. V lomech vytváříme specifické biotopy, především ty s teplomilnou vegetací. Dlouhodobě se zabýváme lesnickými rekultivacemi. Často se ještě dnes setkáme s „průmyslovými“ výsadbami, kde jsou stromčky vysázeny pěkně

v řádcích, občas doplněné nepůvodními druhy. A právě tohoto přístupu jsme opakem.

Náš přístup lesnických rekultivací tkví ve vytváření druhově, časově i prostorově bohatých biotopů. Používáme původní i netradiční druhy, jako jsou duby pýřité, jeřáby břeky či oskeruše, které si sami pěstujeme. Na již námi založených rekultivacích provádíme výřezy plošek s následnou dosadbou. Prostorově vytváříme různé mikrosvětliny, lesní okraje a průseky, pařeziny či řídkolesy. Naší dlouholetou laboratoří je zrekultivovaná výsypka, kde experimentujeme s různými přístupy.

V rámci rekultivací provádíme řízené výsevy rostlin. Osivo si připravujeme sami pomocí sběru mnoha druhů semen, které jsou specifické pro daný typ biotopů. Zatravnění děláme i pomocí přenosu sena z druhově pestrých luk. Pro stabilizaci různých výsypků, svahů a deponií jsme vyvinuli travní směsi s pracovními názvy jako *Restor*, *Dives Calcis*, *Starting Cocktail* apod.

Od roku 2020 působíme ve šterkopískovně v Mohelnici, kde se zaměřujeme i na vodní biotopy. Podíleli jsme se na vytváření tůň nebo umělých hnízdních stěn pro břehule. Založili jsme unikátní loučku pro ohniváčka černočerného s podílem původních šťovíků a experimentálním přístupem sečení. Na podporu kriticky ohrožené přesličky různobarvé, která se zde vyskytuje, vyřezaly příbřežní porosty, abychom jí uvolnili prostor a zabezpečili maximální osvit.

Pořád něco zkoušíme – třeba výrobu biouhlu z vyřezaného kletu při obnově stepních biotopů. Foto Vilém Jurek

OZELEŇOVAT, NIKOLIV ZALESŇOVAT

V rámci tvorby krajiny se věnujeme posilování krajinné zeleně. To se týká hlavně výsadby dřevin a péči o ně. Avšak razíme myšlenku, že krajinu musíme ozeleňovat, nikoliv zalesňovat. Dřeviny doplňujeme tam, kde je to skutečně potřeba a kde budou mít stromy i keře funkci.

S výsadbami v krajině jsme začali už dávno a máme za sebou několik projektů. Největší realizace najdeme v obci Kobylnice a brněnské části Brno-Medlánky. V Kobylnici máme dlouholetou spolupráci s vytvářením různých krajinných prvků – revitalizace mezí, výsadba stromořadí. Dokonce zde chystáme i nový projekt právě ozelenění polních cest a zlepšení stavu remízů.

Naší chloubou je medlánecký biokoridor, byť už se dnes jedná spíše o biocentrum (pod názvem Biocentrum Medlánky jsme se účastnili soutěže Adapterra Award). Od roku 2007 zde děláme různé typy výsadeb. Jedná se mimochodem o první

-Černovice. Jedná se o komunitní sad, kde jsme uprostřed půdního bloku vysadili pestrout skladbu ovocných a neovocných druhů stromů a keřů. Sad bude sloužit pro místní obyvatele pro odpočinek, relaxaci a samozřejmě edukaci. Ovocné dřeviny jsou tvořeny raritními krajovými odrůdami. Ke každému druhu jsme naistalovali cedulku s popiskem a QR kódem.

Stejně jako u chráněných území, tak i při výsadbách se snažíme zapojovat veřejnost. Byli jsme možná jedni z mála, kdo v Brně pořádal hromadné sázecí akce, o které už tenkrát byl velký zájem.

POMOCNÉ ČINNOSTI OCHRANÁŘSKÉ

Naše aktivity mají různé přesahy. O naší práci a území se snažíme informovat a šířit dál naše zkušenosti. Velkou roli hrají exkurze na území i na další zajímavé lokality jako je městská divočina nebo na hřbitovy. Důraz klademe nejen na přírodu (rostliny, živočichy, kameny), ale i historii, vnímání a smysl ochrany přírody a krajiny.

Disturbanční management na Hádecké planince pro podporu hadince nachového. Foto Vilém Jurek

vybudovaný biokoridor na území města Brna. V průběhu let zde vznikla nová stromořadí, ovocný sad nebo ještě jedno prvenství – první vybudovaný agrolesnický systém v Brně. Jedná se o pás stromů v kombinaci s jedlými keři, který rozděluje dva velké půdní bloky.

Agrolesnictví je ostatně pro nás velkou výzvou. Kromě Medlánek jsme vytvořili prvek zeleně v další městské části Brno-

Za mnoho let máme přichystánu snad desítku tematických exkurzí, které pořádáme pro veřejnost, přírodovědné kluby, úřady nebo jako doprovodné akce k různým výstavám či divadelními představením (například pro představení Moravský kras v HaDivadle).

O všemožných tématech a fenoménech publikujeme v médiích (Veronica, Sedmá generace, Ekolist). Na webových stránkách

se věnujeme tématům ochrany přírody. V roce 2023 jsme přinesli rozsáhlý seriál *Okna invazím dokořán* (letos budeme k vydávat klíč k určování invazních rostlin). Velkým tématem je propagace mozaikové seče, agrolesnictví nebo běžného života ochranářů.

Dnes už spíš doplňkovou činností je budování návštěvnické infrastruktury, nejvíce naučné tabule a stezky. Nejstarší stezku máme na Kamenném vrchu, na které aktuálně pracujeme, a letos bude kompletně obnovena. Navrhli jsme a realizovali cedule s tématy přírodě blízkých rekultivací, ochrany saproxylického hmyzu nebo územních systémů ekologické stability. Navštívit můžete stezku kolem tišnovské Květnice nebo klimatickou stezku v Brně.

NUTNO SI POSTESKNOUT

Možná se to mnohým z vás může zdát až příliš idylické a bezvadně fungující, jenomže zdání klame. Každý rok zápasíme s nedostatkem financí. Divili byste se, kolik lidí si myslí, že práce v ochraně přírody nestojí nic nebo snad že je to dobrovolná práce.

Bohužel hospodaření v chráněných území je mašinérie, která každý den stojí několik tisíc. Musíme rozumně zaplatit zaměstnance i brigádníky, aby si nepřipadali jako méněcenní (přitom je to fyzicky i psychicky velmi náročná práce). Něco stojí provoz, pohonné hmoty, stroje. Kdyby pro mnohé z nás byly peníze na prvním místě, málo kdo by už zůstal. Stát by si měl uvědomit, že přírodní klenoty, které mají národní hodnotu stejně jako hrady a zámky, je potřeba udržovat a v neposlední řadě obnovovat.

Druhým nezdarem jsou samotní lidé. Jednak je v ochraně přírody čím dál méně lidí, jednak se setkáváme s naprostým nepochopením a ignorací. Na všechna ta naše územíčka a území jsme víceméně tři lidi. V případě, že jeden z nás odpadne, vzniká problém. Velkou pomocí jsou brigádníci a dobrovolníci, kteří nám pomáhají s hrabáním nebo úklidem klestu. Přes léto máme pomoc jakžtakž pokrytou. Ve zbytku roku je nadšenců na ochranu přírody jako šafránu.

15stepích křoviny, jsme nejhorší. Dodnes vzpomínám na paní, která stála před stromem, který jsme chtěli pokácet. Vyhrožovala nám, že si udělá naše loutky a bude do nich píchat špendlíky. Vadí kosení – buď sečeme moc, nebo málo. Když použijeme

Kombinace lesnické rekultivace s vytvořením louky stepního charakteru. Foto Vilém Jurek

mozaikovou seč, jsme obviněni, že si ulehčujeme práci.

Lidé nerespektují chráněná území a dokážou do nich vyvézt odpad, jezdit auty, pořádat pikniky, sáňkovat, ničit značení... Dokonce jsme v rámci pandemického sázení stromů za lepší planetu zaznamenali opačný extrém – výsadbu ořešáků přímo na stepní lokalitě. Velké trápení máme na řadě území v době kvetení konikleců. Nejhorší situace bývá na Kamenném vrchu, kde se nachází největší populace konikleců velkokvětého na světě*. Rezervaci navštíví denně tisíce lidí. Dochází zde k obrovskému sešlapu, který zasahuje i plochy s koniklecí i další stepní květenou.

Nejhorší situace byla v době pandemie, kdy se na *Kameňák* nahrnulo téměř celé Brno. Museli jsme vytvořit koniklecové hlídky a část území zapáskovat. Postupem času se ukázalo, že pásy a hlídky nejsou trvale udržitelné. Hlídkáři byli napadáni slovně, dokonce i fyzicky, pásy někdo neustále trhal. Dlouho jsme si pohrávali s myšlenkou stabilizace nejvíce frekventované části. Nakonec jsme vymysleli dřevěný

chodník, který zabrání rozšiřování cestiček a zároveň naláká návštěvníky na jedno místo. Výsledkem je koniklecový chodníček letos slavnostně otevřený a financovaný z participativního rozpočtu města Brna. Jeho výstavba stála nemálo úsilí. Hned při prvním koniklecovém bláznění se naše hypotéza potvrdila a chodník zafungoval. O to větší překvapení byly reakce našich kolegů. Snad kvůli nepochopení, neznalosti reálií či ješitnosti jsme se setkali s rozhořčenými názory, že jsme území nadobro zničili. Nepopíráme, že lepší stav by byl bez chodníku, avšak situace byla více než kritická. Chodník je pouze na 5,5 % z celkové délky všech cestiček a je naprojektován tak, aby do území zapadal.

POŘÁD NĚCO NOVÉHO

Úsek Péče o přírodu si drží tolik území a činnosti, na které právě stačíme. Expandovat se zatím nechystáme, neboť bychom se museli rozšířit personálně i strojně. Čekají nás však velké výzvy, například v podobě obnovních projektů z Operačního programu životní prostředí. Řada našich

lokalit začíná nekontrolovaně zarůstat. Bohužel erární prostředky správců chráněných území tak tak pokrývají udržovací managementy. Proto přistupujeme k vlastní iniciativě s obnovou území.

V zemědělské krajině se chceme soustředit na agrolesnictví, které nebude v protikladu s ochranou přírody. Chtěli bychom začít používat původní dřeviny formou výsadby solitérů namísto plošných výsadeb. Čím dál více se nám hlásí obce a města s prosbou o radu s invazními druhy nebo rovnou jejich likvidací. Pokud bude štěstí přát, chceme se více pustit do výzkumu stepních lokalit a jejich zmonitorování.

Letos oslavím patnáct let na Rezekvítku. Zažil jsem už ledasco, vyzkoušel mnoho přístupů, ověřil si mnoho vědeckých závěrů, slyšel a vyslyšel nespočet názorů. Přesto nemohu říct, že bych všemu rozuměl. Snahu chránit se snažím cítit tak, aby to dávalo smysl a pomohlo to především přírodě. A z čeho mám největší radost? Když třeba vidím, jak po mnoha letech opět zakvetl na Velkém Horneku hlaváček nebo když nám někdo řekne: děláte dobrou práci!

*Koniklec velkokvětý jen pro celou rezervaci vlajkovým druhem. Pro propagaci území a jeho ochrany jsme původně říkali, že Kamenný vrch je největší lokalita s koniklecí v Brně. Jenže pak jsme si uvědomili, že tak velká lokalita není nikde u nás. Dokonce se nic takového není ani v rámci jeho areálu. Tudiž jsme se nespolehlí, když se řeklo, že je to největší populace v Evropě, zároveň i na celém světě.